

Lezers reageren

Invloeden van de markt op de kwaliteit van accountantscontrole

Kwaliteitsverschillen tussen accountants zijn bij op derden gerichte opdrachten in beginsel gewenst

Drs. R.J.M. Dassen en Dr. S.J. Maijor

In een recente aflevering van dit tijdschrift heeft Prof. J.H. Blokdijk RA een artikel gewijd aan invloeden van de markt op de kwaliteit van accountantscontrole. In dit artikel nodigt hij uit om zijn gedachten aan de toets der kritiek te onderwerpen. Deze reactie is een eerste aanzet tot deze toetsing.

Het artikel van Blokdijk is geschreven naar aanleiding van een discussienota verschenen in 1992 van het Nederlands Instituut van Registeraccountants over de kwaliteit van de beroepsuitoefening. In deze discussienota wordt onder meer ingegaan op de gevolgen van concurrentie tussen Registeraccountants op de kwaliteit van hun werk. Blokdijks waarneming, dat het NlvRA hiermee een wereldprimeur heeft, is overigens verrassend selectief: vrijwel het gehele internationale audit markt onderzoek dient verzwegen te worden, wil deze NlvRA-nominatie voor het Guinness Book of Records enige kans van slagen maken. Het uitgebreide oeuvre over de invloed van 'quasi-rents' (overwinsten)¹ op de onafhankelijkheid en daarmee de kwaliteit van accountants strekke hiertoe als voorbeeld (zie bijvoorbeeld DeAngelo, 1981). Ook accountantsorganisaties houden zich reeds geruime tijd met dit vraagstuk bezig. De Cohen Commission constateerde reeds in 1978 (p. xx), dat 'it is not lack of competition but possible excessive competition that appears to present a problem to the public accounting profession today'.

Blokdijk geeft in zijn artikel een analyse van de werking van de markt voor accountantsdiensten en de invloed hiervan op de kwaliteit van accountantsdiensten. Een tweetal kernpunten in deze analyse zouden wij onder de loep willen nemen:

- 1 '...de kwaliteit van het accountantsberoep in enig land [is] rechtevenredig (...) met de openheid van de economie van dat land...';
- 2 '...kwaliteitsverschillen ... zijn bij op derden gerichte opdrachten in beginsel ongewenst...'

Voorts formuleert Blokdijk op basis van zijn analyse een aantal voorstellen voor (zelf)regulering van de markt voor accountantsdiensten, te weten (1) de eliminatie van kwaliteitsverschillen tussen accountants, (2) de begrenzing van het 'full-service concept' en (3) de overgang van opdrachten. Ook deze voorstellen zouden wij kort willen belichten.

Drs. R.J.M. Dassen, registeraccountant, studeerde Economie en Accountancy aan de Rijksuniversiteit Limburg. Hij is werkzaam bij Deloitte en Touche en is als promovendus verbonden aan het Maastricht Accounting and Auditing Research Center (MARC) en de Rijksuniversiteit Limburg. Zijn promotie-onderzoek ligt op het gebied van de kwaliteit van accountantsdiensten.

Dr. S.J. Maijor is directeur van het MARC. Zijn promotie-onderzoek had onder andere betrekking op de effecten van regelgeving voor de markt voor accountantsdiensten. Momenteel verricht hij onderzoek naar de structuur van de markt voor accountantsdiensten.

Kwaliteit van het accountantsberoep en de openheid van de economie

Blokdijk stelt dat de markten voor accountantsdiensten in open economieën gekenmerkt worden door een hoge mate van concurrentie. Vervolgens stelt hij dat concurrentie op de langere termijn in het algemeen de kwaliteit van accountantsdiensten zal bevorderen. Beide stellingen willen wij graag onderwerpen aan een nadere analyse.

Een zeker verband tussen de openheid van een economie en de ontwikkeling van het accountantsberoep willen wij niet bestrijden. Verwacht kan worden dat een economie met een groot aantal ondernemingen met een hoge mate van scheiding van leiding en eigendom gekenmerkt wordt door een omvangrijke *vraag* naar accountantsdiensten. Deze grote vraag naar accountantsdiensten heeft in open economieën tot een bundeling van kennis en middelen geleid, die heeft geresulteerd in een sterk ontwikkeld accountantsberoep. Echter, gesteld kan worden dat een grote vraag en een sterk ontwikkeld accountantsberoep niet hoeven te leiden tot een hoge mate van concurrentie in deze sector. Voor een analyse van de concurrentie aan de aanbodzijde dient te worden gekeken naar de specifieke regelingen en werking van deze sector.

Blokdijks analyse van concurrentie aan de *aanbodzijde* van de markt voor accountantsdiensten beperkt zich tot het toetredingsaspect. Hij geeft aan dat het toetredingsvereiste van het accountantsdiploma de concurrentie mogelijk zou kunnen beperken. Hij wijst deze mogelijkheid vervolgens af met het argument dat een ieder die het accountantsdiploma heeft gehaald, ingeschreven wordt in het accountantsregister. Uit onderzoek is inderdaad gebleken dat het opleidingsvereiste voor toetreding niet een significante belemmering vormt (zie bijvoorbeeld Maijor 1991 voor Nederland en Young 1988 voor de Verenigde Staten). Voor een aanbodanalyse van concurrentie dient echter niet alleen te worden gekeken naar de regels die gelden voor de toetreding tot de markt, maar ook naar regels die gelden voor de concurrentie tussen bestaande aanbieders op de markt.

Voorbeelden van deze factoren zijn de concentratie van marktaandelen tussen aanbieders en regelingen met betrekking tot reclame, het doen van ongevroegde dienstaanbiedingen en de overname van cliënten. Recent onderzoek lijkt er op te wijzen dat de Nederlandse markt voor accountantsdiensten wordt gekenmerkt door een hoge mate van dynamiek (zie Buijink en Maijor, 1993). Verder onderzoek is vereist om te bepalen hoe deze dynamiek is ontwikkeld in andere landen en hoe zij samenhangt met de diverse regels die gelden voor de markt voor accountantsdiensten.

De stelling dat hoge concurrentie leidt tot hoge kwaliteit kan ook niet zonder nadere reflectie worden aanvaard; daartoe is het micro-economische proces – waarlangs door aanbieders en afnemers afwegingen worden gemaakt tussen prijs, hoeveelheid en kwaliteit – te complex. Het is de vraag, of concurrentie op (technische) kwaliteit een voor de hand liggende strategie is voor accountantskantoren. Zoals Blokdijk in zijn artikel naar voren brengt, is van controlewerk moeilijk te zien of het goed is uitgevoerd. Zou het in een dergelijke situatie niet zinvoller zijn, om te concurreren op kenmerken die wél voor buitenstaanders zichtbaar zijn, bijvoorbeeld op prijs of op dienstbetoon? Zo is in de reeds aangehaalde audit market research veelvuldig aangetoond, dat bij wisseling van accountant in de eerste twee jaar een aanzienlijke fee-reductie plaatsvindt (zie bijvoorbeeld Francis & Simon, 1988). Het is niet uitgesloten dat de technische kwaliteit hieronder zou kunnen lijden. De Cohen Commission (p. xx) merkt in dit kader op, dat 'time and budget pressures frequently cause substandard auditing. (...) One probable cause of time and budget pressures is excessive price competition (...)'. Echter, uiteindelijk is het een empirische kwestie of concurrentie tot een verlaging van kwaliteit leidt. Een eerste onderzoek op dit terrein van Copley en Doucet (1993) suggereert dat hoge concurrentie leidt tot een hoge kwaliteit. Verder onderzoek is gewenst om te analyseren op welke wijze concurrentie de kwaliteit van accountantsdiensten beïnvloedt.

Kwaliteitsverschillen tussen accountants

Blokdijk is een voorstander van het wegnemen van kwaliteitsverschillen tussen accountants (verklaringen). Zijn argument is dat de rationele gebruiker dat zou wensen. Dit is echter zeer de vraag. Een uitstapje naar de agency-theorie is hiertoe noodzakelijk (zie bijvoorbeeld Dassen, 1989). In deze theorie wordt de onderlinge verhouding beschreven tussen agenten ('lasthebbers') en principalen ('lastgevers'), die elk persoonlijke nutsmaximalisatie nastreven. Toegespitst op de onderneming wordt beschreven, hoe het management (als 'agent') de bijdragen van de externe participanten (bijvoorbeeld kapitaal van vermogensverschaffers en arbeid van werknemers) primair zal aanwenden om zijn eigen doelstellingen te realiseren, eventueel ten koste van de belangen van deze participanten ('principalen'). Eén van de wijzen om dit risico te beperken is het afleggen van rekening en verantwoording door het management en de controle hierop door een accountant (als 'monitor'). Echter, de primair aanwezige agency-kosten² zullen van situatie tot situatie verschillen. Met name de mate van scheiding van leiding en eigendom alsmede de financiële gezondheidstoestand van het bedrijf zijn in dit kader belangrijke determinanten. Zo zullen de agency-kosten in een bedrijf met een directeur/enig aandeelhouder, nauwelijks vreemd vermogen en een uitstekende financiële positie van een geheel andere orde zijn dan agency-kosten in een wankel, beursgenoteerd bedrijf. Vanuit de vraagkant op de markt voor accountantscontrole is het volstrekt rationeel, dat de controle in het eerste bedrijf kwalitatief minder is (ofwel: materialiteit en audit risk groter zijn) dan in het tweede bedrijf. Het niet tegemoet komen aan dit rationele verlangen van de markt zou te vergelijken zijn met een regeling die voorschrijft dat alleen nog maar auto's mogen worden verkocht die ten aanzien van veiligheid het niveau hebben van Zweedse auto's in de duurdere klasse. Hoewel verwacht kan worden dat deze verplichting leidt tot een verhoogde veiligheid voor automobilisten, is het maatschappelijk inefficiënt omdat het teveel middelen eist die daardoor niet aan andere produk-

ten kunnen worden besteed (bijvoorbeeld gezondheidszorg).

Voorstel tot eliminatie van kwaliteitsverschillen

In het voorgaande hebben wij reeds aangegeven, dat wij de behoefte van de markt aan een gedifferentieerd kwaliteitsniveau rationeel achten. Eliminatie van kwaliteitsverschillen in de vorm van regelgeving lijkt ons om die reden ongewenst. Teneinde verwarring en onduidelijkheid bij de gebruikers te voorkomen zou kunnen worden overwogen om materialiteit en audit risk bekend te maken. Echter, het lijkt erop dat de bureaus vaktechniek geen voorstander hiervan zijn (zie Limperg Instituut, 1990). De uitkomsten van audit research op het gebied van de praktische haalbaarheid hiervan en de invloed op het oordeel van gebruikers zullen nader licht werpen op de implementeerbaarheid van dit voorstel.

Voorstel tot begrenzing van het full service concept

Over de samenhang tussen het multi-disciplinaire karakter van een accountantskantoor en de kwaliteit van de controlefunctie is reeds veel (met name Amerikaans) onderzoek verricht. Blokdijks zorgen over de onpartijdigheid en – met name – onafhankelijkheid als gevolg van de samenwerking met andere disciplines worden door dit onderzoek in hoofdlijnen onderschreven. Echter, tegenover deze zorg over onpartijdigheid staat het voordeel dat kan behaald worden door meerdere diensten aan te bieden. Het betreft de synergie tussen de verschillende diensten die leidt tot lagere 'produktiekosten' van diensten en/of een hogere kwaliteit van diensten. Uit onderzoek blijkt bijvoorbeeld dat de expertise over de activiteiten en de organisatie van de cliënt als gevolg van de adviesfunctie kan toemenen, zodat het *constateren* van fouten door de accountant waarschijnlijker wordt (zie bijvoorbeeld Sutton & Lampe, 1991). Schilder (1992, p. 244) stelt op basis van een uitgebreid literatuur-

onderzoek vast, dat het merendeel van de studies per saldo uitwijst dat onafhankelijkheid niet wordt bedreigd door het aanbieden van non-audit-diensten. Geconcludeerd kan derhalve worden, dat het op voorhand niet duidelijk is of de begrenzing van het full-service concept voordelig is voor het maatschappelijk verkeer, cliënten en accountants.

Voorstellen voor de overdracht van opdrachten

Blokdijk formuleert een aantal voorstellen die de overdracht van opdrachten zouden moeten bemoeilijken. In dit kader memoreert hij onder meer, dat de beroepsorganisatie onder omstandigheden de reden van de overgang zou moeten (kunnen) onderzoeken, bijvoorbeeld door beoordeling van verschillen van inzicht met betrekking tot jaarrekening-problematiek tussen de vertrekkende en de opvolgende accountant, of door beoordeling van de kostprijscalculatieschema's van de opvolgende accountant. Afgezien van het feit, dat met name de laatste bevoegdheid 'kartel-achtige' trekjes vertoont, is er ook sterk theoretisch bewijs dat dergelijke maatregelen niet effectief zijn. DeAngelo (1981) beargumenteert dat het onafhankelijkheidsprobleem van accountants met name samenhangt met het bestaan van de eerder genoemde 'quasi-rents' (overwinsten). Deze overwinsten zijn een gevolg van het feit dat een accountantswisseling verscheidene transactiekosten met zich meebrengt (bijvoorbeeld negatieve publiciteit en inwerkkosten). Door het wisselen van accountant moeilijker te maken, nemen de transactiekosten toe en daarmee tevens de overwinsten. Ten gevolge hiervan komt de onafhankelijkheid van accountants verder onder druk te staan. Om deze reden wijst DeAngelo het voorstel van de Cohen-commissie af, om bij wisseling van accountants de reden te publiceren. Om dezelfde reden plaatsen wij vraagtekens bij Blokdijks aanbeveling om accountantswisselingen te compliceren.

Conclusie

Blokdijks initiatief om een discussie binnen het accountantsberoep op te roepen omtrent de invloed van concurrentie op de controlekwaliteit verdient alle waardering. Zoals hij zelf reeds aanvoert, leidt zijn verkenning 'niet steeds tot gedachten waarover bij alle betrokkenen alle aarzeling is uitgebannen'. Naar onze mening geldt dit zowel voor belangrijke delen van zijn analyse, als voor een aantal van zijn voorstellen tot zelfregulering van het accountantsberoep.

Wij concluderen dat de openheid van de economie niet hoeft te leiden tot grote concurrentie in het accountantsberoep. Wel kan verwacht worden dat de specifieke regelingen die gelden voor de aanbodzijde van de markt voor accountantsdiensten de mate van concurrentie beïnvloeden. Ook concluderen wij dat de relatie tussen concurrentie en kwaliteit niet duidelijk is en meer theoretisch en empirisch onderzoek vereist. Ten aanzien van de door de markt gevraagde kwaliteit concluderen wij dat kwaliteitsverschillen tussen accountants wel degelijk gewenst zijn. Tenslotte spreken wij spreken de hoop uit dat ook anderen de gelegenheid benutten om te participeren in de door Blokdijk aangesneden discussie.

Literatuur

- Buijink, W. en S. Majoor, 'Entry, Exit, and Market Share Mobility in an Audit Market: Evidence from the Netherlands', *MARC-Research Memorandum-1993/010*.
- Commission on Auditor's Responsibilities, Cohen Commission, *Report, Conclusions and Recommendations*, New York, AICPA, 1978
- Copley, P.A. en M.S. Doucet, 'The Impact of Competition on the Quality of Governmental Audits', *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 12, Spring 1993, pp. 88-98.
- Dassen, R.J.M., Leer van het Gewekte Vertrouwen: Agency Avant-la-lettre?, *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfs-economie*, september 1989.
- DeAngelo, L., 'Auditor Size and Audit Quality', *Journal of Accounting and Economics*, december 1981, pp. 183-199.
- Francis, J.R., Simon, D.T., A Test of Audit Pricing in the Small-Client Segment of the U.S. Market, *The Accounting Review*, January 1987, pp. 145-157.
- Limperg Instituut, *Risico's en Oordeelsvorming in de Accountantspraktijk*, Amsterdam, 1990.

- Maijor, S., *The Economics of Accounting Regulation: Effects of Dutch accounting regulation for public accountants and firms*, Datawyse Maastricht, 1991.
- NlvRA, *Kwaliteit, Discussienota Mei 1992. Een Integrale Conceptie voor de Kwaliteitsbevordering van Dienstverlening door Accountants*, NlvRA, Amsterdam, 1992.
- Schilder, A., 'Auditor Independence: A Real Issue?', *Business Ethics: A European Review* 1, oktober 1992, pp. 237-247.
- Sutton, S.G., Lampe, J.C., 'A Framework for Evaluating Process Quality for Audit Engagements', *Accounting and Business Research*, 1991, pp. 275-288.
- Young, S.D., 'The Economic Theory of Regulation: Evidence from the Uniform CPA Examination', *The Accounting Review* 63, april 1988, pp. 283-291.

Noten

- 1 In deze theorie wordt ervan uitgegaan, dat een accountant per cliënt leereffecten kent. De zittende accountant werkt hierdoor bij een individuele cliënt goedkoper dan zijn concurrenten, een voordeel dat hem 'overwinsten' oplevert. De onafhankelijkheid van een accountant met een aanzienlijk leereffect kan hierdoor onder druk komen te staan.
- 2 Dit is de 'verwachte schade' die het management de participanten zal berokkenen. Voorbeelden hiervan zijn de schade bij een eventueel faillissement van een crediteur of de onterechte beloningen die het management zichzelf verschaft ten koste van de aandeelhouders.

Naschrift

Kwaliteitsverschillen tussen accountants zijn bij op derden gerichte opdrachten *ongewenst*

Prof. J.H. Blokdijk

Voor vorenstaande reactie op mijn artikel in het nummer van april jongstleden van dit blad ben ik uiteraard dankbaar, al was het alleen al omdat ik daar zelf toe uitgenodigd heb. Deze reactie is des te meer welkom, omdat ik hierdoor de gelegenheid krijg nader in te gaan op enkele facetten van

Prof. J.H. Blokdijk, registeraccountant, is directeur van J.H. Blokdijk Advies B.V. en adviseur van ondernemingen en accountants. Hoogleraar toegepaste Accountantscontrole aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Heeft vele vaktechnische functies bij het NlvRA vervuld. Lid van het bestuur van de Stichting Toezicht Effectenverkeer.

de agency-theorie en andere vruchten van de 'audit research' van de laatste jaren.

De voorafgaande opmerkingen

Dassen en Maijor maken in de opening van hun reactie terecht aanmerking op mijn uitspraak dat het NlvRA een wereldprimeur had door de invloed van de markt op de kwaliteit van accountantsarbeid expliciet aan de orde te stellen. Dat was onnauwkeurig geformuleerd: ik bedoelde dat het NlvRA het eerste accountantsinstituut was dat dit deed. Daarbuiten is dit uiteraard vaker gebeurd, niet alleen door de 'audit market researchers' die Dassen en Maijor noemen, maar ook door de tallozen die spraken over de 'gouden koorden' waarmee de accountant aan zijn opdrachtgever verbonden zou zijn. Een mogelijke uitzondering op mijn zojuist nauwkeuriger geformuleerde uitspraak is de Cohen Commission, maar deze was niet het Amerikaanse Instituut *als zodanig*. Overigens kan ik de lezer die mijn uitspraak van ondergeschikt belang vindt, goed begrijpen.

Datzelfde geldt voor een andere uitspraak, die Dassen en Maijor ten onrechte als een kernpunt van mijn artikel aanduiden, namelijk dat 'de kwaliteit van het accountantsberoep in enig land recht-evenredig is met de openheid van de economie van dat land'. Hieromtrent heb ik zelf aangegeven dat nog meer onderzoek nodig is; het is dus niet verbazingwekkend dat Dassen en Maijor deze stelling niet zonder meer wensen te aanvaarden. Maar het ziet er nu, na de lezing van hun bijdrage, voor deze uitspraak nog niet zo slecht uit.

Dassen en Maijor wijzen er terecht op dat ik weinig aandacht heb besteed aan de aanbodzijde van de markt. Het beeld aldaar is: concentratie, en die behoeft niet te leiden tot kwaliteitsverhogende concurrentie. De concentratie speelt zich echter voornamelijk af aan de bovenzijde van de markt, dus bij de accountants voor de grote(re) ondernemingen. De grote accountantskantoren voeren alle kwaliteit hoog in hun vaandel, dus mag worden verwacht dat zij daarop zullen concurreren. Voorts heb ik uit niet-representatieve waarnemingen de indruk dat ook kleinere, lokale

kantoren ernstig streven naar kwaliteit. Ten slotte noemen Dassen en Maijor zelf recent onderzoek van Copley en Doucet dat enige voet geeft aan het vermoeden dat hoge concurrentie leidt tot hoge kwaliteit.

Daarom acht ik hun suggestie het onderzoek te richten op prijs of dienstbetoon minder geslaagd. De band tussen prijs en kwaliteit is op korte termijn te los om uit het prijsverloop conclusies over de kwaliteit te trekken; het prijsverloop wordt naar mijn ervaring nogal sterk beïnvloed door de conjunctuur. Dienstbetoon is uiteraard wel degelijk een element van kwaliteit, maar slaafs dienstbetoon bedreigt de onafhankelijkheid, en dus de kwaliteit van accountantsarbeid. Er is dus een grens aan dienstbetoon die een onderzoek als gesuggereerd door Dassen en Maijor ernstig kan compliceren. Hier openbaart zich overigens een merkwaardige blinde vlek in de visie van genoemde auteurs, waar ik later nog uitgebreid op terugkom.

Al met al ben ik dus niet pessimistisch over de uitkomst van een eventueel onderzoek als door mij geopperd. Wel meen ik dat daarbij ook de onderzoeksmethoden van historici moeten worden gehanteerd, omdat de methoden van de 'audit market researchers' een erg nauwe tijdshorizon plegen te hebben.

De kern

Dit zijn echter slechts bijzaken. De kern van de kritiek van Dassen en Maijor blijkt uit de titel van hun reactie: de stelling dat kwaliteitsverschillen tussen accountants bij op derden gerichte opdrachten in beginsel gewenst zijn.

Dassen en Maijor presenteren mijn bijdrage als een voorstel om kwaliteitsverschillen tussen accountants(verklaringen) *weg te nemen*. Dat is een onjuiste weergave van mijn stellingname: sinds Limpergs discussie met Dijkster over de publieke en private taak van de accountant is de gangbare theorie dat dergelijke verschillen er niet behoren te zijn; daarvan gaat ook het NIVRA (1992) uit. In wezen stellen Dassen en Maijor voor dergelijke verschillen *in te voeren*.

Daarmee moet men echter voorzichtig zijn: men zou met het badwater wel eens het kind weg kunnen gooien. Dassen en Maijor voeren als

voorbeeld de directeur/enig aandeelhouder van een onderneming zonder schulden ten tonele; daarvoor zou de controle kwalitatief veel minder kunnen zijn. Maar wat als deze succesvolle ondernemer toch eens naar de bank moet omdat hij een andere onderneming wenst aan te kopen? Of als hij zijn eigen bedrijf van de hand wenst te doen om van zijn otium cum dignitate te gaan genieten? Moet dan plotseling de kwaliteit van de controle weer omhoog, met als gevolg: hogere controlekosten? En dat alles met telkenjare dezelfde bewoording van de accountantsverklaring?

Dit laatste willen Dassen en Maijor niet: zij stellen voor in de accountantsverklaring de materialiteit en het audit risk te vermelden om daarmee de kwaliteit van de controle aan te geven. Nog afgezien van het feit dat de genoemde twee factoren niet als enige de kwaliteit van de controle bepalen, overtuigt hun betoog mij niet. Daarom volg ik hen op hun uitstapje in de agency-theorie, maar kijk daarbij wel kritisch rond.

In het licht van de agency-theorie passen Dassen en Maijor in hun voorbeeld een ernstige simplificatie toe: de directeur/enig aandeelhouder is namelijk zowel agent als principaal. Volgens de agency-theorie is dan de monitor, in casu de accountant, echter geheel overbodig!

Als de directeur/enig aandeelhouder controle verlangt, zijn er dus andere (potentiële) principalen. In zijn artikel van september 1989 noemt Dassen er ook enkele: verschaffers van vreemd vermogen en werknemers (p. 344). Als die plotseling een accountantsverklaring met een lagere materialiteitsgrens en een hogere betrouwbaarheid ontvangen, zou dit misschien kunnen leiden tot de eliminatie van de 'expectation gap', maar dan wel door introductie van een 'confusion gap'.

De directeur/enig aandeelhouder kan de accountantsverklaring aan iedere andere potentiële principaal voorleggen; daartoe wenst hij die verklaring ook. Voor de accountant is het gebruik van zijn verklaring niet te voorzien; daarom is en blijft kwaliteitsovereenstemming nodig.

Dassen en Maijor gaan nog op enkele andere uitingen mijnerzijds in; daaraan wil ik nu afzonderlijk aandacht schenken.

Het 'full-service concept'

Dassen en Maijor voeren als argument voor het handhaven van het 'full-service concept' het synergie-effect op: de expertise omtrent de activiteiten van de cliënt neemt toe, zodat de kans op het constateren van fouten door de accountant óók toeneemt. Dit laatste is waar indien die expertise dan bij de *controle*nd accountant toeneemt; dat deze ook adviseert, heb ik – zij het om enigszins andere redenen – ook toegejuicht. Maar daar gaat het hier niet om.

Bij het 'full-service concept' worden adviezen gegeven door beoefenaren van *andere* disciplines binnen het samenwerkingsverband waarvan de controlend accountant deel uitmaakt, en op andere gebieden dan die de controlend accountant bestrijkt. De synergie ten behoeve van de *controle* kan dan worden betwijfeld, maar het financiële belang bij het behoud van de opdracht wordt groter, en daarmee neemt de kans op vermindering van de onafhankelijkheid toe, omdat accountants nu eenmaal óók maar mensen zijn. Onder verwijzing naar een studie van Schilder uit 1992 melden Dassen en Maijor dat het *merendeel* der studies per saldo geen bedreiging van de onafhankelijkheid aanwijst, maar de door mij gecursiveerde woorden uit hun tekst nemen mijn ongerustheid niet weg. Zelf heb ik in mijn artikel de ontwikkelingen bij Arthur Andersen genoemd (p. 145), maar deze vormen tot dusverre het enige voorbeeld, dat waarschijnlijk méér zegt over de *management consultants* van Arthur Andersen dan over het *accountants*beroep als geheel.

Overgang van opdrachten

Als bezwaar tegen mijn voorstel om bij de overgang van opdrachten het accountantsinstituut in te schakelen noemen Dassen en Maijor het feit dat overgang van de opdracht hoge transactiekosten voor de gecontroleerde met zich meebrengt. Deze hoge kosten zijn er ook oorzaak van, dat voor accountants overwinsten ('quasirents') zouden kunnen blijven bestaan. Als voorbeelden van die hoge transactiekosten noemen Dassen en Maijor de negatieve publiciteit en de inwerkkosten.

Alleen de negatieve publiciteit wordt door Dassen en Maijor enigszins uitgewerkt: zij halen de studie van De Angelo uit 1981 aan, die het voorstel van de Cohen Commission om bij wisseling van accountants de reden te *publiceren*, afwijst. Dassen en Maijor vervolgen dan met de uitspraak dat zij om dezelfde reden vraagtekens bij mijn voorstel plaatsen. Dat is wel een beetje erg vlot, want mijn voorstel omvat geen enkele vorm van *publiciteit*! Het onderzoek door het Instituut bij de overgang van opdrachten behoeft zich beslist niet in de openbaarheid af te spelen.

Geen verdere aandacht besteden Dassen en Maijor aan de inwerkkosten. Dat is ook niet verwonderlijk, want op een eind oktober 1992 in Maastricht gehouden symposium zijn de resultaten van een onderzoek van O'Keefe, Simunic en Stein (1992) gepresenteerd. Daaruit blijkt, dat de aantallen geschreven uren bij controles die voor het eerst worden uitgevoerd, niet significant afwijken van de aantallen geschreven uren voor de controles in latere jaren bij dezelfde opdracht; ook de samenstelling van de controleploegen wijkt over de jaren qua niveaus nauwelijks af.

De onderzoekers aarzelen begrijpelijkerwijze bij het trekken van hun voorlopige conclusie; als mogelijke oorzaken geven zij aan:

- er is geen 'learning curve' bij een nieuwe opdracht;
- de in de eerste jaren gemaakte uren worden niet volledig geschreven;
- de kwaliteit van de controle is in het eerste jaar, of in de eerste jaren, beneden niveau.

Wat hier ook van zij, één ding is duidelijk: de cliënt draagt géén inwerkkosten. Daarmee is ook een belangrijk argument van De Angelo van de baan: er zijn dus geen overwinsten of 'quasirents'.

Het is mijn – niet-representatieve – ervaring dat cliënten de laatste jaren wel andere middelen dan de overgang van de opdracht hebben gevonden om de – al dan niet terecht – veronderstelde overwinsten van accountants te elimineren. Ik vrees dat De Angelo in 1981 een foto van de dodo heeft genomen: een waarneming van een verschijnsel dat op uitsterven stond.

Tot slot: iets over de agency-theorie

Op verschillende punten in het betoog van Dassen en Maijor openbaart zich een tekort van de *agency-theorie* ten opzichte van Limpergs vertrouwensleer: zoals Klaassen (1993, p. 504) ook al aangaf, geeft de *agency-theorie* geen normatieve conclusies. In wezen verklaart de *agency-theorie* wat Limperg ook al wist, maar Limperg verbond er conclusies voor gedragsregels aan. Dit sluitstuk ontbreekt bij de *agency-theorie*; de vraag in de titel van Dassen's artikel van september 1989: 'de leer van het gewekte vertrouwen: *agency* avant la lettre?' moet dus ontkennend worden beantwoord.

Natuurlijk heeft de *agency-theorie* waarde: zij systematiseert en detailleert, waardoor ook verschijnselen die ten tijde van Limperg onbekend waren – zoals aansprakelijkstellingen – kunnen worden ingepast. Maar de *agency-theorie* lijkt haar beoefenaren een merkwaardige blinde vlek te bezorgen: zij lijken geen oog te hebben voor de belanghebbenden buiten de gecontroleerde. Met geen woord reppen Dassen en Maijor over de problemen waarvoor ik een oplossing heb trachten te geven: kwaliteitserosie door 'low-balling' en 'opinion shopping'; daarmee moet men kennelijk in

het maatschappelijk verkeer maar leren leven!

Zou Vreugdenhil toch gelijk hebben gehad toen hij in zijn debat met Schilder (Regoort, 1993, p. 289) opmerkte: 'De *agency-theorie* reduceert de werkelijkheid en is nauw gerelateerd aan een traditionele kapitalistische wereldbeschouwing, waarin weinig plaats is voor maatschappelijke betrokkenheid'?

Literatuur

- Blokdijk, J.H., Invloeden van de markt op de kwaliteit van accountantscontrole. *MAB*, april 1993, pp. 141–147.
- Dassen, R.J.M., De leer van het gewekte vertrouwen: *agency* avant la lettre? *MAB*, september 1989, pp. 341–352.
- Klaassen, J., Recht en bedrijfseconomie. *De Accountant*, april 1993, pp. 501–502.
- NlvRA, *Kwaliteit, de nieuwe kleren van de keizer?* Discussienota, NlvRA, mei 1992.
- O'Keefe, Terence B., Simunic, Dan A. en Stein, Michael T., *The production of audit services: evidence from a major public accountants firm*. Revised September 1992. Ongepubliceerd document, gepresenteerd op 27 oktober 1992 te Maastricht.
- Regoort, C.J., Recht en bedrijfseconomie, een getrouwe weergave van een discussie. *De Accountant*, januari 1993, pp. 288–291.